

Mr. Jelena Gazivoda¹

OSIGURANJE IZVOZNIH KREDITA U DOMAĆOJ PRAKSI

UVOD

Razvoj delatnosti osiguranja izvoznih kredita u državnoj zajednici Srbija i Crna Gora predodređen je i uslovljen istim onim činiocima koji su na globalnom nivou utrljali put ustanovljavanju ove, po mnogo čemu ekskluzivne vrste osiguranja. Osiguranje izvoznih kredita razvijalo se podstaknuto potrebom da se u uslovima kompleksnog ali i neretko krajnje rizičnog spoljnotrgovinskog poslovanja, kroz institut naknade štete, obezbedi zaštita izvoznika-osiguranika, kao slabije strane u ugovornom odnosu, za slučaj nemogućnosti naplate njegovog potraživanja uzrokovane ostvarenjem rizika specifične prirode, kao npr. nastupanjem faktičke ili formalno pravne insolventnosti dužnika, ili nestabilnošću odnosno represivnošću političkog režima države dužnika koja za posledicu ima uvođenje ekonomskih ili pravnih mera koje otežavaju ili onemogućavaju izmirivanje duga, i sl.

Nivo razvijenosti ove delatnosti osiguranja najneposrednije je uslovljen stepenom ekonomskog razvoja jedne države ali i, što je još značajnije, ozbiljnošću kojom se pristupa osmišljavanju i sprovođenju ostvarivanja politike podsticaja izvoza², jačanja spoljnotrgovinske razmene, zaštite platnih bilansa i obezbeđivanja nesmetanog protoka gotovog novca³, kao i obezbeđenja zajmova i podizanja kreditne sposobnosti⁴.

U trenutku kada se regulisanje osiguranja izvoznih kredita nameće kao jedan od imperativa daljeg razvoja domaće privrede, ukazuje se potreba da se u najkraćim crtama prikaže dosadašnji evolutivni put ove grane osiguranja u nas. Predmet ovog rada otuda je retrospektiva razvoja osiguranja izvoznih kredita u

Jugoslaviji, posmatrana kroz prizmu prakse obavljanja ove delatnosti i krajnje sumarnim osvrtom na normativna akata koja su uređivala ovu oblast. U razmatranje će biti uzet i aktuelni istorijski trenutak koji je ovu granu osiguranja ponovo učinio posebno interesantnom. Biće ovo u pojedinim delovima i pokušaj kritike zakonodavne vlasti koja je u više navrata birala opciju nedovoljne regulisanosti kreditnog osiguranja i time faktički otežala ili delimično onemogućila kumulativno i potpuno ostvarenje različitih funkcija ove grane osiguranja. Akcenat je, međutim, stavljen na zlatno doba domaće prakse osiguranja izvoznih kredita pod okriljem Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju, i na uslove i politiku njenog poslovanja, kao dobar primer onoga što u godinama koje su pred nama treba da sledimo i dalje usavršavamo i razvijamo u skladu sa zahtevima tržišne ekonomije i nacionalnim interesima.

Razvoj delatnosti osiguranja izvoznih kredita

Osiguranje izvoznih kredita u domaćim uslovima može se plastično prikazati kroz preseck tri etape njegovog razvoja – početne korake, zlatno doba i novi početak. Ovakva kategorizacija nije učinjena iz literarnih razloga. U ovakvom naslovljavanju sublimirana je najupečatljivija karakteristika svake od predmetnih faza. Treća etapa pomalo ironično nosi naziv „novi početak“ budući da je sračunata da podvrgne kritici naše uobičajeno nastojanje da se odrekemo prošlosti, pa makar ona bila i dobra, i iznova počinjeno ono što se u nekim drugim uslovima uvek i samo nadograđuje.

1. POČECI OSIGURANJA IZVOZNIH KREDITA – POČETNI KORACI (BABY STEPS)

Počeci osiguranja izvoznih kredita u nas vezuju se za Državni osiguravajući zavod (DOZ) i niz pravnih akata koji su obezbedili formalno pravno okruženje za efektivno obavljanje ove delatnosti, i to pre svega za Odluku o upravljanju DOZ-om⁵. Ova Odluka predstavljala je akt konstituisanja institucije kojoj je u nadležnost stavljeno i obavljanje delatnosti osiguranja izvoznih kredita.

Čini se da je već donošenje ovog prvog formalnog akta konstitutivnog dejstva utvrdilo

¹ Konsultant, CesMecon, Beograd.

² Martin Clark, «Supporting British Exporters», The ECCD, Global Exporter 2001-2002, str. 40-43.

³ Frank B. Hall, «Business Credit Insurance», odeljak pod nazivom «The Worldwide Receivables Assurance Protection Program», San Francisco: Frank Hall, 1990, str. 4-10.

⁴ Euler Trade Indemnity's Report FY 1985.

⁵ «Službeni list FNRJ», br. 49/57.

princip po kome će se i u narednim decenijama odvijati domaća zakonodavna delatnost. Za aktom konstituisanja organa/institucije nadležnog za sprovođenje ove izuzetno značajne delatnosti, nije usledilo donošenje drugog normativnog akta koji bi precizirao način i uslove obavljanja predmetne delatnosti. Drugim rečima, nedostajao je, možda i značajniji, pravni instrument koji bi precizirao pravila po kojima će se ova delatnost faktički obavljati. U nedostatku poznavanja ove materije i u situaciji potpunog odsustva ranije poslovne prakse izvoznog kreditnog osiguranja, kao optimalno rešenje pokazalo se preuzimanje koncepta poslovanja stranih osiguravajućih društava sa bogatom praksom i potvrđenim dobrim rezultatima poslovanja, što je dovelo do usvajanja Pravila za osiguranje potraživanja od inostranih i komunalnih organizacija i privrednih firmi za izvezenu robu na kredit. Predmetna pravila sačinjena su pre svega po uzoru na interna pravila nemačkog osiguravajućeg društva Hermes.

Međutim, već u ovom trenutku osiguranje izvoznih kredita patilo je od ozbiljnog nedostatka. Naime, predmet pokriva bili su isključivo komercijalni rizici. Nekomercijalni/politički rizici ostali su van dometa Državnog zavoda. Njihovo osiguranje, naime, nije ostalo potpuno nepokriveno. Osiguranjem nekomercijalnih rizika u to vreme bavila se isključivo Jugoslovenka banka za spoljnu trgovinu. Ovakva podela nadležnosti bila je veštačka i, kako se ispostavilo, veoma štetna. Osiguranje nekomercijalnih rizika objektivno nije moglo da se obezbedi bez adekvatnih garancija države, pre svega bez finansiranja iz državnog budžeta, te su nakon skoro dve decenije od otpočinjanja obavljanja delatnosti osiguranja, poslovi osiguranja nekomercijalnih rizika 1967. godine preneti na specijalizovanu državnu instituciju – Fond za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova, za čije obaveze nastale iz kreditnog osiguranja je garantovala država. Fond je delatnost osiguranja izvoznih kredita obavljao sve do 1978. godine, u kom periodu je osiguravao potraživanja prema inostranim dužnicima proistekla iz prodaje na kredit inostranom dužniku, isporukom robe inostranom kupcu naplatom uz robne isprave ili kroz plaćanje avansa, odnosno plaćanje depozita za učesće na licitaciji u inostranstvu, vršenje usluga u inostranstvu, isporuke robe na konsignaciono skladište u inostranstvo, itd⁹

⁹ Dr Zoran Radović, *Osiguranje izvoznih kredita-ugovor o osiguranju izvoznih kredita*, Institut za uporedno pravo, Beograd, 1989. god., str. 13.

U periodu 1967-1978. godine Fond je bitno ojačao i paralelno sa obezbeđivanjem finansijskih garancija od strane države i sam obrazovao odvojene rezerve sigurnosti za komercijalne i nekomercijalne rizike. Tome je bitno doprinela uspešna poslovna politika Fonda, ali i niz normativnih akata koji su obezbedili efikasan pravni instrumentarij za ostvarivanje propisanih ciljeva, pre svega Zakon o finansiranju osiguranja izvoznih poslova od nekomercijalnih rizika.

2. ZLATNO DOBA OSIGURANJA IZVOZNIH KREDITA

Opisani razvojni stadijumi evolucije osiguranja izvoznih kredita predstavljali su uvod u zlatno doba kreditnog osiguranja koje se odvijalo pod okriljem Jugoslovenske banke za međunarodnu ekonomsku saradnju (u daljem tekstu: JUBMES) i to u intervalu od 1978. do 1991. godine.

JUBMES banka osnovana je 1978. godine kao specijalizovana finansijska institucija⁷ koja je bila ovlašćena da podstiče srednjoročne i dugoročne izvozne poslove i unapređuje dugoročnu proizvodnu i investicionu finansijsku saradnju domaćih preduzeća sa stranim partnerima.

Osnovna delatnost JUBMES-a bilo je obezbeđivanje zaštite pravnih lica-preduzeća, kao osiguranika, kroz naknadu štete (naknadu iz osiguranja) u slučaju da osiguranici pretrpe gubitke u spoljnotrgovinskom poslovanju usled ostvarenja nekog od rizika predviđenih uslovima za osiguranje izvoznih poslova protiv nekomercijalnih rizika.

Prikaz poslovanja JUBMES banke metodološki bi se najbolje mogao predstaviti kroz definisanje predmeta poslovanja, politike naknade štete u vezi sa rizicima u odnosu na koje se pružalo pokriće, perioda pokriva/trajanja osiguranja, poslova isključenih iz osiguranja, procedure i uslova za zaključenje ugovora o osiguranju izvoznih kredita i posebnih obaveza osiguranika.

a. Predmet osiguranja

Predmet osiguranja bila su potraživanja nastala u vezi sa sledećim izvoznim poslovima⁸:

⁷ Zakon o Jugoslovenkoj banci za međunarodnu ekonomsku saradnju, „Službeni list SFRJ“, br. 55/78, 37/87 i 77/88.

⁸ Opšti uslovi za osiguranje izvoznih poslova protiv nekomercijalnih rizika, JUBMES banka, Beograd, novembar 1980. godine. Ovi opšti uslovi predstavljali su sastavni deo ugovora o osiguranju izvoznih kredita.

- 1) isporukom robe na kredit inostranom kupcu;
- 2) vršenjem usluga ili investicionih radova u inostranstvu na kredit, ili investicionih radova u inostranstvu na kredit i izgradnjom kompletnih objekata u inostranstvu na kredit;
- 3) isporukom jugoslovenske robe konsignacionom skladištu i prodajom te robe sa konsignacionog skladišta na kredit u inostranstvu;
- 4) prodajom robe ili vršenjem usluga inostranom kupcu uz prilaganje isprava;
- 5) ulaganjem imovine u sopstvena preduzeća, mešovita preduzeća ili poslovne jedinice u inostranstvu;
- 6) potraživanja u vezi sa istraživačkim poduhvatima i izradom studija i projekata u inostranstvu;
- 7) datim avansima i depozitima za učešće na licitacijama u inostranstvu, ispunjenjem ugovora po izvoznim poslovima, vršenjem usluga ili izvođenjem investicionih radova u inostranstvu na kredit;
- 8) proizvodnjom robe za izvoz po specijalnim porudžbinama (po specifikaciji) na osnovu ugovora sa inostranim kupcem;
- 9) potraživanja u vezi sa davanjem u zakup brodova i opreme stranim pravnim i fizičkim licima.

Predmet osiguranja bile su i štete nastale u vezi sa imovinom uloženom u sopstvena preduzeća, mešovita preduzeća ili poslovne jedinice u inostranstvu nastale usled:

(a) nacionalizacije, eksproprijacije ili drugih mera države koje se po pravnim posledicama i efektivnim dejstvima mogu izjednačiti sa nacionalizacijom i eksproprijacijom,

(b) nemogućnosti da se raspolaže imovinom u trajanju od najmanje 12 meseci, zbog drugih mera preduzetih od države u kojoj je izvršeno ulaganje, i

(c) uništenja ili oštećenja imovine u toku rata države u kojoj je izvršeno ulaganje imovine odnosno političkih događaja u toj državi.

Osiguranje izvoznih kredita za predmet je imalo ne samo potraživanja poverioca, već i njegove

troškove i druge štete koje je osiguranik pretrpeo u vezi sa otklanjanjem neposredne opasnosti nastupanja osiguranog slučaja. Opštim uslovima, međutim, bilo je isključeno pokriće zatezne kamate i penala.

b. Naknada iz osiguranja

Obaveza osiguravača na isplatu naknade iz osiguranja u slučaju da se desi događaj koji predstavlja osigurani slučaj, prema opštim pravilima, postojala je samo u odnosu na ona potraživanja osiguranika taksativno navedena u polisi osiguranja. Obaveza JUBMES-a na isplatu naknade iz osiguranja smatrala se dospelom u slučaju da osiguranik nije mogao naplatiti potraživanje od inostranog dužnika usled okolnosti detaljno uređenih posebnim uslovima osiguranja.

Usluga osiguranja potraživanja naplaćivala se u dinarima na način bliže uređen deviznim propisima. U tom smislu, banka je osiguranje vršila na sledeći način:

- 1) kod osiguranja u vezi sa isporukom robe, po kursu na dan isporuke;
- 2) kod osiguranja u vezi sa vršenjem usluge u inostranstvu, po kursu na dan ispostavljanja fakture;
- 3) kod osiguranja u vezi sa ulaganjem u inostranstvo, po kursu na dan kada su se stekli uslovi za povraćaj uloženi sredstava;
- 4) kod osiguranja u vezi sa ulaganjem u inostranstvo, po kursu na dan ulaganja, a kod transfera dobiti, po kursu na dan kada je stečeno pravo na transfer;
- 5) kod osiguranja troškova proizvodnje, po kursu na dan stupanja na snagu kupoprodajnog ugovora zaključenog između osiguranika i inostranog kupca.

Osiguranik je, dalje, ostvarivao pravo na pokriće iz osiguranja ukoliko nije mogao da naplati svoje dospelo potraživanje od inostranog dužnika usled jednog ili više sledećih događaja/rizika koji se osiguravaju:

- 1) neplaćanja duga u roku od 6 meseci od dana dospeća, ako je dužnik država ili državna organizacija, ili lice za koje garantuje država ili državna organizacija;
- 2) političkih događaja u zemlji dužnika ili rata države čiji je državljanin dužnik, sa drugom državom;

- 3) opšteg moratorijuma plaćanja ili zabrane transfera do isteka ovih zabrana;
- 4) zabrane uvoza robe ili jednostranog raskida ugovora od strane države ili državne organizacije, kao kupca;
- 5) zaplene, oštećenja ili uništenja robe od strane države, od časa prelaska robe preko jugoslovenske granice do prispeća inostranom dužniku, ili onemogućavanja na drugi način preduzeća da raspolaže svojom robom.
- 6) katastrofalnih elementarnih nepogoda.

S druge strane, JUBMES banka nije bila u obavezi da osiguraniku naknadi štetu u vezi sa potraživanjem koje osiguranik nije mogao da naplati od dužnika:

- 1) ako je do neplaćanja od strane dužnika došlo iz razloga što osiguranik nije uredno ispunio svoje obaveze iz ugovora koji je zaključio sa dužnikom;
- 2) ako je u pitanju šteta od koje je osiguranik mogao na drugi način da obezbedi odgovarajuće pokriće;
- 3) ukoliko je dužnik bio ovlašćen da odbije u celosti ili delimično izvršenje svoje obaveze zbog neurednog ili neblagovremenog izvršenja ugovornih obaveza od strane osiguranika;
- 4) usled zaključenja ugovora protivno propisima zemlje dužnika ili domaćim imperativnim normama;
- 5) usled namere ili krajnje nepažnje osiguranika;
- 6) ako osiguranik odobri bonifikaciju – za ceo iznos bonifikacije;
- 7) usled privremenih mera suda u građanskom parničnom postupku i usled mera carinskih ili sanitarnih vlasti;
- 8) usled presude suda donete u parničnom postupku kojom se tužba osiguranika protiv dužnika odbija kao neosnovana, i to iz razloga koji se mogu uvažiti s obzirom na pravila i običaje koji važe u međunarodnim poslovnim odnosima.

Naknada iz osiguranja je bila limitirana na najviše 90% od sume osiguranja⁹.

⁹ Sume osiguranja utvrđivala se prema fakturisanom iznosu potraživanja u odnosu na izvoz robe i vršenje usluga u inostranstvu na kredit, odnosno prema fakturisanom vrednosti robe čiji je iznos označen u polisi osiguranja.

Međutim, u slučaju da je svota osiguranja manja od iznosa osiguranog potraživanja, banka je bila dužna da naknadi samo onaj deo prouzrokovane štete koji odgovara srazmeri u kojoj se nalaze svota osiguranja i stvarna vrednost osiguranog potraživanja, odnosno vrednost imovine uložene u inostranstvu.

Takođe, naknada iz osiguranja obuhvatala je i gubitak nastao usled promene pariteta ugovorene valute direktno uzrokovan zabranom transfera, pod uslovom da je osiguranik pretrpeo gubitak usled promene pariteta ugovorene valute u intervalu od momenta kada je inostrani dužnik izvršio uplatu do trenutka kada je osiguranik primio naknadu iz osiguranja.

Prema Opštim uslovima za osiguranje izvoznih poslova protiv nekomercijalnih rizika utvrđena je obaveza JUBMES banke da pre isplate naknade iz osiguranja prethodno odbije sledeće:

1) otplate duga u neugovorenoj valuti¹⁰

2) plaćanja koja je za račun ili u ime dužnika izvršio sam dužnik odnosno lice koje je on ovlastio,

3) cenu prodate a vraćene robe odnosno iznos dobijen ostvarivanjem založnog prava (ručne zaloge ili hipoteke) ili realizacijom kakvog drugog sredstva obezbeđenja potraživanja,

4) protivpotraživanja, otpisi i sl. koji se mogu obračunati umesto dužnikovog plaćanja, kao i drugi neutrošeni troškovi,

5) dobitke na kursu koje osiguranik ostvari u poslu iz koga je nastalo potraživanje prema dužniku.

c. Trajanje osiguranja

Maksimalan period pokrića bio je utvrđen različito prema prirodi i specifičnostima pravnih poslova iz kojih, odnosno povodom kojih su nastala potraživanja poverilaca osiguranika, i to za¹¹:

1) isporuku robe široke potrošnje – do 6 meseci;

2) vršenje usluga – do 12 meseci;

3) isporuku robe trajne vrednosti – do 24 meseca;

4) isporuku serijskih mašina i uređaja – do 5 godina;

¹⁰ Istim uslovima je obaveza banke da otplate duga obračuna po ugovorenom kursu zemlje dužnika i to na dan plaćanja odnosno deponovanja na račun banke u zemlji dužnika.

¹¹ Politika osiguranja izvoznih poslova protiv nekomercijalnih rizika, JUBMES banka, Beograd, mart 1980. godine.

5) isporuku individualnih mašina, uređaja i postrojenja – do 7 godina;

6) isporuku brodova, kompletnih energetskih, industrijskih i drugih objekata, i izvođenje investicionih radova u inostranstvu – do 10 godina.

Kod ulaganja u inostranstvo trajanje osiguranja nije moglo biti duže od 15 godina a kod osiguranja troškova proizvodnje ne duže od 4 godine.

d. Spoljnotrgovinski poslovi izuzeti iz osiguranja

Kriterijum za isključenje pojedinih spoljnotrgovinskih poslova iz osiguranja nije bila sama vrsta odnosno priroda pravnog posla, već kategorizacija zemlje u koju se roba izvozi, odnosno u kojoj se usluga pruža.

Tako, iz osiguranja izvoznih kredita JUBMES je svojim internim aktima decidirano isključio izvozne poslove zaključene sa:

- 1) zemljama koje ne ispunjavaju svoje obaveze plaćanja jugoslovenskim poveriocima;
- 2) zemljama u koje je, prema domaćim propisima, zabranjen izvoz;
- 3) zemljama u koje je zabranjen uvoz prema propisima zemlje uvoza.

e. Zaključivanje ugovora o osiguranju izvoznih kredita

Interna akta JUBMES banke dala su mogućnost preduzećima da banci upute zahtev za obećanje osiguranja kao i ponudu za zaključenje ugovora o osiguranju izvoznog posla¹², bez obzira na to da li su članice Jugoslovenske banke ili nisu.

Podnosilac ponude bio je dužan da JUBMES banci dostavi sve potrebne podatke o inostranom dužniku uz prikaz statusa dužnika (da li je reč o privatnom ili javnom dužniku), komercijalnom poslu (uključujući i detalje o robi, njenoj vrednosti, visini kredita, uslovima i načinu otplate, obezbeđenju plaćanja), iznosu koji se namerava osigurati, rizici-ma koji se pokrivaju i dinamici izvoza. Podnosilac ponude ja, takođe, bio dužan da uz zahtev priloži i svu potrebnu dokumentaciju neophodnu za sagleda-

vanje rizika a pre svega ugovor i zvaničnu potvrdu boniteta.

Izvozniku, potencijalnom osiguraniku, učinjena je posebna pogodnost kroz podršku koju je JUBMES banka pružala izadavanjem obećanja osiguranja. Izvoznik je najčešće pribegavao ovoj mogućnosti u slučaju kada su pregovori sa stranim partnerom u toku i kada bi izvoznik već trebalo da ima jasniju predstavu da li će dobiti osiguranje u slučaju da zaključi nameravani trgovački ugovor. Izdavanjem obećanja banka se obavezivala da će izvozniku pružiti odgovarajuće pokriće. Ovde je bitno imati u vidu činjenicu da je vrednost predmetnog obećanja bila vremenski ograničena, s tim što je postojala i mogućnost produženja obećanja. Međutim, JUBMES banka je bila ovlašćena i da orkaže dato obećanje u slučaju da je u zemlji stranog partnera došlo do radikalnih promena koje bi zaključenjem izvoznog posla dovele do sigurnog ostvarenja osiguranog slučaja.

U slučaju da je JUBMES banka prihvatila zahtev zainteresovanog preduzeća, takvo obećanje osiguranja predstavlja neopozivu ponudu JUBMES banke tom preduzeću da pod uslovima preciziranim u obećanju osiguranja, i u roku koji je predviđen predmetnim obećanjem, takav ugovor o osiguranju i zaključi.

Uslovi osiguranja i premijske stope bili su jedinstveni za sve osiguranike i primenjivali su se prema svim osiguranicima podjednako i bez razlike.

Međutim, prilikom razmatranja ponude za izdavanje obećanja ili osiguranja izvoznih poslova protiv nekomercijalnih rizika, JUBMES banka je uzimala u razmatranje sledeće kriterijume:

a) kod izvoznih poslova sa naplatom potraživanja do 2 godine, zahtevalo se da izvozni posao ispunjava sledeće uslove:

- da doprinosi unapređenju robne razmene i uravnoteženju platnog bilansa Jugoslavije;
- da je u skladu sa utvrđenim predmetom osiguranja;
- da je u skladu sa regionalnom usmerenošću utvrđenom društvenim planom;
- da garancija za obezbeđenje naplate potraživanja maksimalno obezbeđuje naplatu i da je u skladu sa međunarodnom praksom.

b) kod izvoznih poslova sa naplatom preko dve godine preduslov je bio da izvozni posao ispunjava sledeće uslove:

¹² Ponuda za zaključenje ugovora o osiguranju izvoznog kredita dolazi po pravilu od strane osiguranika, *prim. autora.*

- da doprinosi unapređenju robne razmene i uravnoteženju platnog bilansa;

- da su obezbeđeni uslovi iz ugovora sa inostranim dužnikom;

- da je trajanje kredita u skladu sa politikom osiguranja;

- da je u skladu sa regionalnim usmerenjem utvrđenim društvenim planom;

- da garancija za obezbeđenje naplate potraživanja maksimalno obezbeđuje naplatu i da je u skladu sa međunarodnom praksom.

Pri razmatranju ponude posebno su se cenili rentabilnost ulaganja i mogućnost da se investicija sama otplati u planiranom periodu. Takođe, bilo je potrebno izvršiti i procenu da li i u kojoj meri ulaganje doprinosi:

- izvozu jugoslovenske opreme;

- plasmanu jugoslovenske robe;

- proizvodnji robe od interesa za jugoslovensko tržište;

- dugoročnosti odnosa;

- proizvodnji sirovina ili materijala za potrebe jugoslovenske privrede;

- transfer jugoslovenske tehnologije;

- da je obezbeđena mogućnost transfera dobiti.

JUBMES banka je zadržala pravo da insistira i na strožim uslovima osiguranja u slučaju dugoročnog kreditiranja

Takođe, potraživanja osiguranika od inostranih dužnika mogla su se osigurati samo pod uslovom da su u ugovoru između osiguranika i inostranog dužnika sadržani sledeći minimalni uslovi i to da je:

- 1) inostrani dužnik dužan da plati najmanje 10% avansa pre ili nakon isporuke robe;

- 2) ino-dužnik dužan da pruži obezbeđenje plaćanja i izvršenja drugih ugovorenih obaveza;

- 3) ugovorena klauzula o rešavanju svih sporova putem arbitraže ili na drugi odgovarajući način koji pruža odgovarajući stepen sigurnosti u nepristrasnost odluke.

S druge strane, ulaganja u sopstvena ili mešovita preduzeća odnosno u poslovne jedinice u inostranstvu mogla su se osigurati samo pod pretpostavkom ispunjenja sledećih minimalnih preduslova:

- 1) da je dobijeno odobrenje za ulaganje u inostranstvu od domaćih nadležnih organa;

- 2) da je dobijeno odobrenje za ulaganje nadležnih vlasti zemlje u kojoj se ulaže, koje obezbeđuje status i povlastice koje se priznaju stranim ulagačima;

- 3) da je obezbeđena primena propisa kojima se u zemlji ulaganja garantuje pravična naknada u slučaju nacionalizacije ili eksproprijacije, odnosno sličnih mera;

- 4) da je obezbeđen odgovarajući stepen učešća u upravljanju i kontroli nad radom inostranog preduzeća u koje se ulaže;

- 5) da je pravna forma inostranog preduzeća takva da za njegove obaveze osiguranik odgovara samo sredstvima unetim u njega;

- 6) da je u slučaju kada se radi o ulaganju u zemlji koja je pristupila konvenciji za rešavanje investicionih sporova između država i pripadnika drugih država i u pitanju je posao na koji se može primeniti predmetna konvencija, obezbeđena primena ove konvencije u slučaju pravnih sporova.

Poslovna praksa JUBMES banke ukazuje na činjenicu da se za zaključenje ugovora o osiguranju nije zahtevalo da polisu osiguranja odnosno list pokrića obavezno potpišu obe ugovorne strane, iako su ovakvu obavezu nalagali opšti uslovi. Naime, JUBMES banka je nastavila praksu koja se kod ove vrste osiguranja odomacila pre osnivanja JUBMES-a¹³

Zahtevi osiguranika koji su sa JUBMES bankom imali zaključene ugovore o osiguranju svojih izvoznih poslova, a koji su se odnosili na potraživanja koje nisu obuhvaćena opštim ugovorom, imali su prednost nad zahtevima za osiguranje drugih sličnih poslova.

f. Posebne obaveze osiguranika

Ugovorom o osiguranju izvoznih kredita generalno se ne preciziraju posebne obaveze osiguranika, osim osnovne obaveze da prema opštim pravilima prijavi okolnosti značajne za ocenu težine rizika, plati premiju osiguranja i preduzme sve razumne mere potrebne da se spreči nastupanje

¹³ Osiguranje izvoznih kredita, Fond za kreditiranje i osiguranje izvoznih poslova, Beograd, 1973. godina, str. 6.

osiguranog slučaja, odnosno da se u što je moguće većoj meri umanje štetne posledice (obaveza spasavanja).

Međutim, ugovor o osiguranju izvoznih kredita koji ima za predmet osiguranje potraživanja za vreme izvođenja investicionih radova u inostranstvu propisivao je i određene posebne obaveze osigurani-ka i to¹⁴

1) obavezu da u roku od šest meseci od dana završetka pojedinih radova odnosno završetka svih radova ako je tako ugovoreno sa investitorom, iznese iz zemlje u kojoj su obavljani radovi svu opremu i neiskorišćeni materijal koji više nisu potrebni,

2) obavezu poštovanja uslova ugovora odnosno zabranu menjanja uslova ugovora sa dužnikom bez saglasnosti JUBMES banke,

3) zabranu davanja saglasnosti za izmenu namene materijala odnosno opreme, ili promene mesta izvođenja radova,

4) obavezu obaveštavanja JUBMES banke o otpočinjanju radova u roku od 15 dana od dana kada su radovi počeli, zastojsima u izvođenju radova trajnijeg karaktera u roku od 7 dana od dana prestanka radova, izvršenoj predaji završenih radova u roku od 15 dana od dana predaje, odbijanju prijema završenih radova u roku od 3 dana od dana odbijanja, i dr.,

5) obavezu podnošenja tromesečnih izveštaja o izvršenim radovima i vrednosti angažovane opreme i materijala.

Ovim izlaganjem zaokružena je, koliko name- na ovog rada zahteva, praksa osiguranja izvoznih kredita u zenitu njegove razvijenosti u našoj zemlji. Posle nešto više od jedne decenije uspešnog poslo- vanja JUBMES banke i loših političko-ekonomskih prilika koje su zadesile našu zemlju u narednoj deceniji, ponovo smo se našli na početku. Pokušaj ponovnog podizanja na noge domaće ekonomije koji nije moguć bez otvaranja prostora za spoljnotr- govinsku razmenu i podsticaja izvoza, otvara treće poglavlje evolucije osiguranja izvoznih kredita u nas koje će se ovoga puta odvijati pod okriljem Fonda za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovin- skih poslova.

3. NOVI POČETAK - FOND ZA OSIGURANJE I FINANSIRANJE SPOLJNOTRGOVINSKIH POSLOVA

Fond za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovin- skih poslova osnovan je Ukazom Savezne skupštine 16. januara 2002. godine¹⁵ kao specijalizovana insti- tucija za osiguranje od nekomercijalnih i komercijal- nih rizika spoljnotrgovinskih poslova i finansiranje istih. U nadležnost Fonda spada i preuzimanje obaveza banaka, osiguravajućih društava i drugih finansijskih institucija prouzrokovanih neplaćanjem ili neizvršenjem obaveza domaćih lica u izvoznim poslovima, i unapređenje poslovne saradnje domaćih preduzeća sa inostranstvom kroz posredovanje, pro- mocije, obezbeđivanje kontakata i davanje saveta. U tom smislu je i nadležnost Fonda nešto drugačije određena u odnosu na ranija zakonska rešenja.

Zakonom je uređeno da Fond plaća naknadu iz osiguranja u slučaju nastupanja nemogućnosti naplate potraživanja domaćeg preduzeća izvoznika- osiguranika usled:

- 1) neplaćanja duga u ugovorenom roku, ako je dužnik država, državna organizacija, ili pravno lice za koje garantuje država,
- 2) političkih događaja u zemlji dužnika ili rata države čiji je državljanin dužnik - sa dru- gom državom,
- 3) opšteg moratorijuma plaćanja, nemoguć- nosti konverzije valute zemlje dužnika u konvertibilne valute ili zabrane transfera- do isteka ovih zabrana,
- 4) zabrane uvoza ili izvoza robe ili usluga,
- 5) jednostranog raskida ugovora od strane države ili državne organizacije, kao kupca ili korisnika usluga,
- 6) zaplene, oštećenja, zabrane raspolaganja ili uništenja robe učinjenog od strane države, od časa izlaska robe iz države mesta otpremanja do prispeća u državu mesta prijema robe,
- 7) zabrane ili onemogućavanja transporta robe,
- 8) katastrofalnih elementarnih nepogoda, i dr.¹⁶

¹⁴ Član 5. Posebnih uslova za osiguranje potraživanja za vreme izvođenja radova u inostranstvu, JUBMES banka, Beograd, mart 1980. godine.

¹⁵ Zakon o Fondu za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovin- skih poslova, "Službeni list SRJ", br. 3/2002.

¹⁶ U opredeljenju rizika prihvacena je do sada najiscrpnija i najkompletnija kategorizacija koju je utvrdio britanski ECGD, prim. autora.

Takođe, Fond isplaćuje naknadu iz osiguranja i za štete nastale u vezi sa imovinom uloženom u preduzeća ili poslovne jedinice u drugoj državi u slučaju (a) nacionalizacije, eksproprijacije ili drugih mera države, (b) nemogućnosti raspolaganja imovinom duže od 12 meseci zbog mera preduzetih od strane države u kojoj je izvršeno ulaganja, i (c) uništenja ili oštećenja imovine u toku rada koji vodi država u kojoj je izvršeno ulaganje.

Zakon o Fondu za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovinskih poslova predstavlja kvalitetan ali samo prvi, a za sada i jedini, pravni osnov za obavljanje delatnosti osiguranja izvoznih kredita. Međutim, reč je o aktu koji je samo ustanovio organ koji će se baviti ovom vrstom osiguranja. Bez donošenja zasebnog akta, čija je priprema u toku već pune dve godine, i koji bi detaljno uredio postupak osiguranja izvoznih kredita, ova delatnost faktički je onemogućena da zaživi. Utisak je da je zakonodavac ponovo izabrao isprobani model taktičkog regulisanja određene materije kroz konstituisanje organa u čiju nadležnost spada obavljanje određene delatnosti ali uz istovremeno dugo oklevanje da svojom normativnom aktivnošću zaokruži reformski proces. Ovaj pro-pust učinjen u trenutku inaugurisanja jedne nove vrste osiguranja sredinom 50-ih godina prošlog veka imao je svoje opravdanje u nedostatku ranije prakse i, otuda, potpunom nepoznavanju bazičnih koncepata specifičnih za ovo osiguranje. Međutim, pribegavanje istoj zakonodavnoj tehnici (taktici) nema opravdanja u trenutku kada je regulisanje ove oblasti ekonomski imperativ, i uz postojanje bogate prakse u ovoj delatnosti s kraja prošlog veka.

Dosadašnja praksa u ovoj delatnosti sa naglaskom na poslovanju JUBMES banke predstavlja više nego solidan putokaz pravca daljeg razvoja ove delatnosti. Međutim, treba imati u vidu da je ova vrsta osiguranja uvek direktno uslovljena stepenom privrednog razvoja i aktuelnim spoljnotrgovinskim ciljevima, te pozivanje na dosadašnju praksu mora biti ograničeno i sračunato na implementaciju osnovnih pravno-ekonomskih principa i postulata, a nikako na preuzimanje gotovih, u ovom trenutku realno prevaziđenih, konkretnih rešenja.

UMESTO ZAKLJUČKA

Kako je namena ovog rada bila prvenstveno mini retrospektiva razvoja osiguranja izvoznih kredita u nas, to i zaključak ima vrlo svedenu poruku.

Šest decenija dug razvojni put osiguranja izvoznih kredita predstavljao je dovoljno dug period kako za ustanovljenje ove linije osiguranja, tako i za razvijanje njene uspešne poslovne prakse. U zlatno doba razvoja, pod okriljem JUBMES banke, izvezno kreditno osiguranje ni u jednom segmentu nije bitnije zaostajalo za, u to vreme, najuspešnijim i najkonkurentnijim osiguravačima ove linije osiguranja. Sumrak zlatnog doba osiguranja izvoznih kredita nije bio uslovljen kumulacijom loših poslovnih rezultata, već blokadom domaće privrede uzrokovane uvođenjem ekonomskih sankcija početkom 90-ih godina prošlog veka. Ekonomski interes za osiguranje izvoznih kredita ponovo se probudio s promenama s kraja 2000. godine, koje su doprinele oživljavanju ekonomije i podstičaju spoljnotrgovinske razmene. U tom smislu došlo je i do konstituisanja Fonda za osiguranje i finansiranje spoljnotrgovinskih poslova, sa kojim, utisak je, osiguranje izvoznih kredita otpočinje iznova. I pored pompezne najave, Fond koji je osnovan 2002. godine i posle nešto više od dve godine još uvek nije počeo da posluje. Razlog ovome nije ekonomski momenat već nedostatak posebnog propisa koji bi detaljno uredio obavljanje delatnosti osiguranja izvoznih kredita, bez kog je i sam Zakon o Fondu više-manje mrtvo slovo na papiru.

Ono što je vezano za ovu delatnost, a što je neprihvatljivo sa stručnog stanovišta, jeste princip, može se reći, tradicionalnog opredeljenja za nov početak, u uslovima postojanja dokazane bogate i uspešne poslovne prakse. Na taj način se nepravedno zaboravlja ostvareno i istorija osiguranja izvoznih kredita piše iznova.

Ako je i jednom informacijom ovaj retrospektivni prikaz osiguranja izvoznih kredita podsetio stručnu, odnosno edukovao širu javnost, o jednom uspešnom dobu i odličnoj poslovnoj politici jedne od najuspešnijih domaćih firmi 90-ih godina, i ako je makar delimično demantovao tvrdnju da istorija na ovim prostorima uvek počinje ovde i sada, ovaj istorijski vrcemeplov je imao neki smisao.